

Balowski, M.: Słowiańskie paralele: Jiří Orten a Krzysztof Kamil Baczyński.
Ostrava 2000. 262 s. ISBN 80-7042-559-8

Kniha, jíž věnujeme tyto řádky, ukazuje soustředěný zájem autora o otázky individuálního uměleckého stylu. Navazuje na jeho starší studie věnované jednotlivým aspektům jazyka K. K. Baczyńskiego, především na propracovaný frekvenční slovník díla tohoto autora vydaný v r. 1997. Slavistická orientace dr. Balowského, rozvinutá mj. i jeho působením v Praze, pak vytvořila podklady pro paralelní analýzu díla Jiřího Ortena, k níž také vznikly předběžné studie. Volba autorů se jeví jako velmi podnětná, oba jsou si blízcí věkem a tvořili i ve stejné historické době, každý z nich však v kontextu jiné národní kultury; jsou zde tedy vnější podmínky pro poznání jak jevů obecných, tak i specifických dvou autorských jazyků a stylů. Monografie Mieczysława Balowského je koncipována právě jako jejich konfrontace, závěr celého spisu (s. 223–232), pak na malé ploše ukazuje jak společné rysy tvorby obou autorů, tak zejména rozdíly odrážející kulturněhistorický kontext a rozdílný osobnostní vývoj obou.

Monografie je složena z několika částí, které mají charakter samostatných studií. Jednotlivým prvkem je nejen dobový kontext děl a alespoň rámcově podobný osud obou básníků, ale především propracovaná kompozice celku a jednota badatelské metody. Úvodní studie především na základě dobových i pozdějších literárně kritických a literárněhistorických pramenů ukazuje historické a kulturní pozadí, v němž díla obou básníků vznikala. Z životopisných faktů se vybírají jen ta, která mohou být využita pro interpretaci poznatků o autorském jazyku (např. životní osudy autorů ve vztahu k barevnému vidění světa), z faktů historických především skutečnosti ukazující rozdílný vývoj vztahu dobové literatury obou národů k prožitku období před vypuknutím druhé světové války a během ní.

Východiskem dalších studií je důsledný rozbor jazyka (přesněji lexika) obou autorů s větším množstvím dokladů z textů, od něhož se odvíjí zobecnění. Balowski se vyhýbá dedukci, i když by někdy byla nasnadě a její dokumentace vybranými doklady z textů pohodlná a čtenářsky vděčná. Pozornost se dostává klíčovými slovy jako charakteristikám autorského stylu. Přesněji se vymezuje pojem „klíčové slovo“: rozhodující není sama frekvence, neboť časté užití mají vedle slov s vysokou frekvencí ve všech textech také výrazy patřící jako nepříznakové do poetického jazyka obecně (např. názvy přírodních jevů, částí lidského těla), kvantitativní údaje se proto srovnávají i s údaji frekvenčních slovníků jiných stylů. Dále směřují úvahy i k změnám využití klíčových slov v průběhu tvorby. Míra individuálnosti jazyka je shledávána nejen v častém užití některých slov (a jejich synonym nebo odvozenin z téhož kořene), ale i v jejich spojování a otevírajících se možnostech interpretace na základě konotací. V rozboru jazyka jde u Ortena o symetrické klíčové výrazy patřící do okruhů *život – země – dočasnost* proti „*po životě*“ – *nebe – věčnost*; nejrozvinutější se přitom ukazují pole výrazů z okruhu pozemské cesty člověka, jež však nemají – na rozdíl od běžného povědomí o významu některých z nich – negativní příznak. Podobně, s využitím dokladů v textech, jsou postiženy i klíčové výrazy nesymetrické (*báseň, tma, ticho* apod.). U K. K. Baczyńskiego je vymezen okruh klíčových slov podobným způsobem, pro

analýzu se však volí rozdělení na skupiny klíčových slov podle sémantických souvislostí, jež lze sestavit na osy vztahů (*bílý – černý; svět – oheň – voda – vzduch* apod.), a na klíčová slova relační; jim se však věnuje jen minimum pozornosti.

Kapitola *Jezykowy obraz czasów trudnych* je uvedena rozsáhlejší teoretickou pasáží, v níž se z jiného hlediska než v úvodě připomínají společné podmínky tvorby obou autorů, z nichž roste analogické vidění světa, i rozdíly dané kulturním pozadím tvorby. Zvláště se akcentuje skutečnost, že výběr slov vytváří i hodnotící škálu, kterou autor čtenáři předává. V návaznosti na to se Balowski v analýze, rozčleněné do kratších kapitol, zabývá vyjadřování vybraných motivů, především života a smrti, u nichž je významná nejen společná zkušenost autorů, ale i filozofické hledisko, ke kterému dospívali, a také jazykového obrazu člověka. Pozornost je věnována nejen vlastním atributům, jež podstavy nesou, ale i rolím, které hrají. U Ortena je např. mladý muž v roli chlapce, milence, periferně též kamaráda, bratra, syna, u Baczyńského vystupuje jako mileneček, a s růstem životních zkušeností se mění od víceméně tradičně pojatého mladíka (v předválečných dílech) v bojovníka. Podobně se nejen liší, ale i vyvíjí např. postava ženy-matky: u Ortena je spojena především s mateřskou láskou, zatímco u Baczyńského je matka postupně i symbolem vlasti; díky studiu úvodu může čtenář odvodit, proč tento rozdíl vznikl, souhrnně to formuluje závěr monografie. Podnětná je i studie o autorském barevném vidění světa.

Závěrečná studie se týká biblických motivů. Vstupní část ukazuje, jak se pro oba sledované básníky v okamžiku zásadního zvratu stává aktuálním hledání smyslu života a jeho jistot. Nacházejí je v dětství, období lásky a harmonie (srov. obraz dítěte v jejich tvorbě), ale také v Bohu. Tento vztah se v textu projevuje jako užívání biblických citátů, jejich obměn, parafrází a aluzí na ně. I tu je vstupní část oddílu filozoficko-metodologickým vymezením pozadí problému. V souvislosti s biblickým frazémem je důležité jak pojetí této jednotky (s oporou o Čermáka v České lexikologii), tak otázky jeho modifikací a možných funkcí kanonicky užitých i modifikovaných frazémů v textu. Identifikace citací je i při existenci konkordanci namáhavá, u modifikací by bylo možno s jednotlivými řešeními polemizovat (např. s. 177): dr. Balowski vycházel ovšem ve své práci z celých textů, zatímco čtenář monografie jen z úryvků a z toho, co si z celých sbírek pamatuje. U Ortena se ukazuje jako významná inspirace žalmy (především v Jeremiášově pláči), méně očekávané jsou vztahy k novozákonním textům, souznějící ovšem s motivem oběti. U Baczyńského, který se k křesťanskému pojetí propracovával, je zase patrná péče o zařazení citace do textu tak, aby nebyl posunut jeho smysl. Ve zvláštním oddíle najdeme rozbor biblických aluzí v rovině lexikální i textové. Orten je využívá na úrovni sémanticko-kompoziční, srov. Pláč Jeremiášův, a rozšiřuje vztah k židovskému osudu na rozměr obecně lidský, zatímco u Baczyńského jde především o aluze na modlitby (Modlitwa do Bogarodzicy, Modlitwa Pańska), do nichž navíc vkládá motivy národních mýtů.

Závěr monografie je shrnutím problematiky. Do souvislosti se dostávají jak myšlenková zrní obou autorů, tak jejich obraz v dílech. Tak např. obraz dětského života, spojený s harmonií i mystikou, je u obou vyjádřen pohádkovými motivy, u Ortena však také větší frekvencí deminutiv. Různý je i jazykový obraz člověka: na základní úrovni

odpovedá zkušenosti mladých autorů, má např. společné fyzické a duševní rysy, u Baczyńského se však zesiluje jeho přerod v bojovníka.

M. Balowski se ve své monografii pohybuje na hranicích dvou jazyků a dvou kultur. Výklad je přesvědčivý díky tomu, že myšlenky jsou bohatě doloženy a množství dokladů je pečlivě prezentováno (v českých pasážích je minimum nedostatků korekturního rázu). Kniha je díky tomu inspirující i pro ty, kdo se uměleckým stylem zabývají jen okrajově.

Marie Krčmová

Heiser, F.: Nominácia v odbornej lexike. Vojenská akadémia v Liptovskom Mikuláši. Fakulta zabezpečenia velenia. Liptovský Mikuláš 1999. 60 s. ISBN 80-8040-102-0

Je všeobecne známe, že jazyk ako nástroj spoločenského styku je prostriedkom na poznávanie sveta a vyjadrovanie myšlienok. V súvislosti s touto skutočnosťou a aproximatívnu podstatou existencie a rozvoja vied je stále aktuálne skúmanie teoretických otázok vzťahu jazyka a myslenia i odrazu tohto vzťahu a všetkých jazykových funkcií v praxi. V procese poznania prebieha totiž zložitý proces abstrakcie, uplatňujú sa schopnosť myslenia poznatky zovšeobecňovať a späťne ich uplatňovať v praxi.

Jazyk je teda špecifický i univerzálny spoločenský jav, ktorý zaujíma osobitné miesto medzi spoločenskými javmi svojim znakovým charakterom.

Problematika jazykového znaku úzko súvisí s problematikou významu. Jazykový znak predstavuje slovo ako celok, v ktorom materiálny obal a význam tvoria označujúcu jednotku vo vzťahu k označovanej jednotke, čiže k mimojazykovej skutočnosti – denotátu. Význam sa chápe ako lingvistická kategória reprezentujúca obsahový plán jazyka. Slovo ako znak je teda nositeľom informácie o mimojazykovej skutočnosti a je súčasťou jazykového systému, v ktorom má istú hodnotu, určujúcu jeho miesto v rámci tohto systému.

Je preto skoro všeobecne známe, že riešenie uvedených problémov tvorí obsah semaziológie ako jazykovednej disciplíny, ktorá skúma sémantickú stránku jazykových jednotiek. V rámci tohto výskumu sémantická analýza ako jedna z univerzálnych vedeckých metód skúma sémantickú stránku jazykových jednotiek. Sémantická analýza predstavuje teda metodologický postup na odhaľovanie sémantického obsahu lexikálnych jednotiek a na určovanie vzájomných súvislostí a zákonitostí medzi rovinami obsahového a výrazového plánu skúmaného jazyka. Konfrontácia výsledkov sémantickej analýzy vo viacerých jazykoch poukazuje na javy, spoločné týmto a iným príbuzným jazykom a na javy, charakteristické pre každý zo skúmaných jazykov.

Uvedené skutočnosti možno zjednodušene vyjadriť konštatovaním, že isté sémantické prvky ako relevantné príznaky označovaných predmetov, javov a dejov môžu byť rozlične označované a zoskupované v jednotlivých jazykoch a môžu tvoriť rozličný obsah lexikálnych jednotiek, zhodných vo výrazových plánoch týchto jazykov a naopak. V dôsledku osobitostí historického vývinu každého jazyka sa teda utvorila jemu